

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Максим БУЛИК

«19» листопада 2024 р.

«ПАРТІЙНА СИСТЕМА ПОЛЬЩІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ»

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Політологія. Політична
аналітика та експертиза»

Байди Олександра Геннадійовича

Науковий керівник: Пашина Наталія Полікарпівна,
д.політ.н., професор, професор кафедри політології
та міжнародних відносин

Рецензент:

Фесенко Микола Васильович, д.політ.н., старший
науковий співробітник, провідний науковий
співробітник відділу трансатлантичних досліджень,
Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН
України»

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно / 90 / А

Секретар ЕК

«18» грудня 2024 р.

Максим БУЛИК

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
РОЗДІЛ 2.	
ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ.....	19
РОЗДІЛ 3.	
СУЧАСНИЙ СТАН ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ.....	35
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження сучасної партійної системи Польщі є актуальним з огляду на її важливу роль у політичному, соціальному та економічному житті країни, а також у контексті загальноєвропейських процесів. Польща, будучи однією з найбільших країн Центрально-Східної Європи, є важливим членом Європейського Союзу, НАТО та інших міжнародних організацій. Політичні партії відіграють ключову роль у формуванні державної політики, забезпечуючи механізм представництва інтересів громадян і сприяючи реалізації демократичних принципів.

Партійна система Польщі є результатом трансформаційних процесів, які розпочалися після падіння комуністичного режиму у 1989 році. За понад три десятиліття Польща пройшла шлях від однопартійної системи до багатопартійної демократії. Аналіз її еволюції допомагає зрозуміти, як демократичні інституції зміцнюються у посткомуністичних країнах.

Польська партійна система демонструє як успіхи, так і проблеми в контексті поляризації суспільства та політичної конкуренції. Зокрема, зростаюча конфронтація між провідними політичними силами («Право і справедливість» та «Громадянська платформа») впливає на функціонування демократії. Вивчення цих процесів є важливим для розуміння викликів стабільності політичних систем у країнах Європи.

Польща відіграє важливу роль у Європейському Союзі та є прикладом країни, яка активно впливає на формування європейської політики, зокрема в питаннях міграції, енергетичної безпеки та геополітики. Водночас внутрішньополітична ситуація у Польщі, включаючи протистояння партій, має вплив на її позиції на міжнародній арені. Одним із сучасних явищ є

посилення популістських тенденцій, які впливають на політичну стабільність Польщі. Вивчення причин і наслідків цього процесу дає можливість зрозуміти, як реагують демократичні інституції на такі виклики.

Польща є прикладом країни, де партії активно впливають на соціальну політику, питання рівності, прав людини, ролі релігії в суспільстві. Ці аспекти є актуальними як для Польщі, так і для інших країн зі схожими викликами.

Крім того Польща є стратегічним партнером України і вивчення її внутрішньополітичних процесів є вкрай важливим в контексті війни росії проти України.

Таким чином, дослідження партійної системи Польщі на сучасному етапі є важливим як у теоретичному, так і у практичному вимірі. Воно дозволяє зрозуміти особливості функціонування демократичних інституцій, їхній вплив на суспільні процеси та інтеграцію країни до європейського і світового співтовариства.

Об'єктом дослідження - політичні партії та їхня взаємодія в політичній системі Польщі.

Предметом – сучасний стан партійної системи Польщі.

Ступінь наукового вивчення. Наукову літературу, що стосується теми магістерської роботи, можна умовно поділити на кілька груп за принципом конкретизації об'єкта і предмета. Перша група включає узагальнювальні праці, які визначають основні характеристики партійних систем і розробляють підходи до їх класифікації, такі автори як М. Дюверже, Дж. Сарторі, П. Маєр та ін. Науковий внесок цих та інших класиків дослідження партійних систем ми детально розглянули у попередньому підрозділі.

Друга група охоплює дослідження, зосереджені на аналізі еволюції партійної системи та порівняльному аналізу політичних систем Польщі та України, такі дослідники як К. Бакалець, І. Задорожний, С. Желіховський, Ю. Савицький та ін.

Третя група включає наукові праці польських і українських дослідників, які аналізують процес становлення та розвитку партійної системи Польщі А. Дудек, М. Лопата, Є. Гайданка, Є. Сільський, Д. Секруцький, Л. Томчак та ін.

Отже ступінь, вивчення теми в науковій літературі є достатньою, але є певні аспекти які потребують додаткових розвідок.

Метою роботи є проаналізувати основні характеристики та тенденції розвитку партійної системи Польщі на сучасному етапі.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання:**

- Розглянути поняття та класифікацію партійних систем;
- Визначити методологічні підходи до аналізу партійних систем;
- Розглянути особливості партійних систем у посткомуністичних країнах;
- Визначити основні риси партійної системи Польщі;
- Розглянути еволюцію партійної системи з 1989 року;
- Оцінити вплив провідних політичних партій на формування державної політики;
- Визначити основні виклики, з якими стикається партійна система Польщі.

Джерельну базу дослідження складають офіційні сайти провідних політичних партій Польщі, нормативно-правові документи що регулюють функціонування політичної системи держави, виступи та інтерв'ю провідних політичних діячів тощо.

Методологічна основа дослідження. Для всебічного дослідження проблеми в роботі було задіяно різноманітний методологічний інструментарій. Системний підхід забезпечив цілісне сприйняття досліджуваного об'єкта. Індуктивні та дедуктивні методи дозволили рухатися від конкретного до загального та навпаки. Порівняльний аналіз, теоретичне

узагальнення та систематизація даних сприяли глибокому розумінню теоретичних основ і практичних аспектів виборчих систем. Абстрактно-логічний і прогностичний методи були використані для обґрунтування мети і завдань дослідження.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у навчальному процесі, для підготовки доповідей та відповідей на семінарських заняттях з дисциплін «Політичні інститути та режими», «Партійні системи країн світу» тощо.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Списку використаних джерел налічує 79 позиції.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Партійна система є складовою частиною політичної системи, що включає в себе взаємозв'язки та відносини між політичними партіями, які прагнуть отримати або утримати владу в державі. Вона відображає структуру політичних інститутів, норм і відносин, що формують політичну свідомість суспільства.

Партійна система може бути визначена як:

- Система відносин між політичними партіями, що включає конкуренцію та співпрацю
- Сукупність політичних сил, представлених у парламенті або тих, що прагнуть до представництва
- Інститут, визнаний державою, який відображає умови формування та діяльності партій

Ця система є важливою для функціонування демократії, оскільки визначає механізми взаємодії між різними політичними силами та їхню роль у формуванні уряду.

Удосконалення загальної теорії систем, яку в кінці 1930-х років запропонував біолог Л. фон Берталанфі, спричинило активне звернення науковців до системного підходу в різних галузях. Політологія не стала винятком: на початку 1950-х років Д. Істон увів поняття «політична система», а вже у 1956 році з'явилася перша класифікація партійних систем, розроблена М. Дюверже [44].

Вчений запропонував визначення партійної системи, яке стало найбільш визнаним у політичній науці. Згідно з ним, партійна система - це сукупність політичних партій, що діють у межах загальноприйнятих практик політичної

поведінки в структурованому політичному просторі [44]. Окрім цього, дослідник зосередив свої зусилля на аналізі партійних систем і виділив такі їх типи:

- За кількісною ознакою: двопартійна, однопартійна, багатопартійна системи.
- Взаємозв'язок кількості партійних систем з виборчою формулою.
- Співвідношення однопартійної системи і демократії.
- Кількість партій у системі та їх коаліційна політика.
- Партії та вибори.
- Партії і структура управління.
- Партії і функція опозиції.

Таким чином, французький політолог М. Дюверже сформулював ключову тезу щодо партійної системи, яка стала основою для подальших досліджень, а також він визначив кількісний критерій для типології партійних систем.

В своїх роботах С. Ліпсет визначив соціальне коло партійних систем. Він встановив, що існує прямий зв'язок між суспільним статусом громадян і їхньою партійною орієнтацією. Виборці з низькими доходами (робітники з низькою кваліфікацією, дешева робоча сила, безробітні, релігійні та національні меншини) частіше підтримують ліві партії, соціалістів, а іноді й комуністів. Виборці із середніми доходами (професори, лікарі, юристи, дрібні підприємці та ін.) зазвичай надають перевагу правоцентристським і центристським угрупованням. За крайні праві партії голосують робітники та службовці, а також молодь, яка ризикує залишитися без роботи в умовах затяжної економічної чи політичної кризи. На думку Ліпсета, стабільність партійно-політичної системи залежить від її збалансованості та здатності до компромісу між лівими і правими [49].

Італійський політолог Д. Сарторі вперше ввів поняття «поляризація» партійних систем. Під цим він розумів центральний центр впливу, що

складається з однієї або кількох партій, які відіграють ключову роль у політичній системі. В його класифікації партій враховується, насамперед, ступінь політичного впливу на суспільство загалом та політичну систему зокрема, яку мають партії, що функціонують у цій системі [57]. Таким чином, Д. Сарторі виділив сім типів партійних систем:

- Однопартійна система, характерна для авторитарних або тоталітарних режимів (хоча така система здатна мобілізувати ресурси шляхом жорсткої експлуатації та порушення прав, вона приречена на поразку).
- Система з гегемонічною партією (існування кількох партій допускається, але провідною залишається тільки одна, така система характерна для авторитарних і тоталітарних режимів).
- Домінантна система (характерна для демократичних режимів, де можуть існувати кілька партій, але протягом тривалого часу перемогу на виборах і формування уряду забезпечує домінуюча партія).
- Двопартійна система (функціонує в умовах демократичного режиму, допускається існування кількох партій, але однопартійний уряд формується однією з двох найсильніших партій, що перемогла на виборах, інша знаходиться в опозиції).
- Система обмеженого плюралізму (дуже поширена сучасна партійна система, де існує три і більше партій, але жодна з них не може отримати більшість голосів на виборах).
- Поляризована партійна система (боротьбу за владу ведуть кілька партій, що створюють блоки та коаліції під час виборчої кампанії).
- Автоматизована партійна система (характеризується наявністю великої кількості невеликих і маловпливових партій, і зазвичай складається в перехідних до демократії суспільствах) [57].

П. Маєр зазначає, що ця класифікація вирізняється серед інших тим, що акцентує увагу на функціонуванні самої партійної системи. Іншими словами, автор враховує реляційні аспекти партійних систем при створенні типології,

виходячи за межі підходів, орієнтованих лише на кількість партій [50, с. 86]. Значущість класифікації Дж. Сарторі полягає у тому, що він зумів поєднати кількісні критерії з характеристиками, які базуються на ідеологічних відмінностях у партійній конкуренції [51, с. 19].

Детально аналізуючи класифікацію Дж. Сарторі, зокрема її практичне застосування, П. Маєр підкреслює, що на сучасному етапі категорія поляризованого плюралізму залишається майже порожньою на макрорівні, тоді як категорія поміркованого плюралізму є перенасиченою. Ідеальна двопартійність, у свою чергу, зустрічається вкрай рідко [75]. Спираючись на концепції Д. Даля та С. Роккана, П. Маєр пропонує власний підхід до класифікації партійних систем. Зосереджуючись на структурі конкуренції (*structures of competition*), яку він розуміє як поєднання трьох ключових компонентів — моделей зміни уряду, типу правлячої формули та доступу до уряду, — автор виділяє два типи партійних систем: відкриті (непередбачувані) та закриті (передбачувані) системи змагальності [51, с. 84].

П. Маєр, базуючись на розмірах політичних партій, запропонував умовну класифікацію партійних систем за кількісним домінуванням основних партій. Автор виділяє чотири типи партійних систем: систему великих партій, систему малих партій, систему середніх партій та перехідну систему.

- Система великих партій характеризується тим, що дві найбільші політичні сили отримують переважну більшість голосів виборців на парламентських виборах, забезпечуючи понад 80% місць у парламенті.

- Система малих партій виникає, коли більшість голосів виборців (до 60%) отримують малі партії, тоді як великі партії не здобувають більше 40%.

- Система середніх партій визначається тим, що малі партії набирають до 40% голосів, а великі – близько 60%.

- Перехідна система є характерною для партійних систем, що перебувають у процесі трансформації, змінюючи свою конфігурацію та переходячи від одного типу до іншого [50, с. 49–82, с. 88–107].

На думку П. Маєра, партійні системи насамперед є інструментами боротьби за владу, механізмами, що забезпечують доступ до владних посад. Тому він особливо наголошує на структурі конкуренції, яка визначає можливість здобуття місць у парламенті та уряді, класифікуючи системи як відкриті або закриті.

Такий підхід є надзвичайно важливим для аналізу партійних систем як України, так і Польщі, оскільки дозволяє оцінити їхній реальний стан, наявність чи відсутність ключових реформ. Сучасні тенденції до зменшення ролі представницької функції політичних партій та акцентування на управлінському компоненті ще більше підкреслюють актуальність дослідження динамічних змін партійної системи за концепцією П. Маєра.

До пізніших класифікацій партійних систем належать типології, розроблені А. Уером та А. Сіароффом. Ці підходи, крім чисельності, розміру та ідеологічної поляризації партій, враховують такі чинники, як ступінь впливу партій на суспільство, характер структури конкуренції (закрита чи відкрита) та розмір і відносна сила політичних партій. Однак усі подальші класифікації так чи інакше ґрунтувалися на попередніх, розвиваючи їх або піддаючи критиці.

А. Уер, модифікуючи класифікацію Ж. Блонделя, використовує відсоток місць у законодавчому органі як основу для своєї типології. У результаті він виокремлює чотири основні типи партійних систем:

- система «двох з половиною» партій;
- система з однією великою та багатьма малими партіями;
- система з двома великими партіями та кількома меншими;
- багатопартійні системи, аналогічно до класифікації Ж. Блонделя [75].

У праці 1996 року «Політичні партії та партійні системи» А. Уер пропонує підхід, у якому акцент зміщується з релевантності партій (як це було у Дж. Сарторі) на їх відносний розмір. Сам Уер пояснює цю відмінність так: «Для Дж. Сарторі основним чинником будь-якої партійної системи є не ступінь її конкурентності, а лише напрям партійної конкуренції», тобто ідеологічні позиції партій. Це знаходить вираз у доцентрових та відцентрових моделях взаємодії [73].

Класифікація А. Уера є особливо актуальною для аналізу нових демократій. Вона пропонує комплексну схему, яка враховує такі аспекти:

1. Ступінь проникнення партій у суспільство – здатність партій мобілізувати виборців та викликати їхню довіру.
2. Ідеологія партій – домінуючі ідеологічні тенденції у країні.
3. Позиція партій щодо легітимності режиму – наявність у системі антисистемних партій та їхній вплив.
4. Кількість партій у системі.

Цей підхід виявляється надзвичайно доречним для аналізу партійних систем посткомуністичних країн, оскільки дає змогу комплексно оцінити рівень їхнього розвитку, трансформаційні процеси та присутність ключових реформ.

А. Сіарофф зробив значний внесок у розвиток класифікації партійних систем, запропонувавши розширену типологію, засновану на схемі Ж. Блонделя. У своїй роботі автор застосовує кількісні критерії, зокрема: кількість партій, які отримують понад 3% місць у парламенті; сукупну частку місць, здобутих двома найбільшими партіями; співвідношення місць між найбільшою та другою за величиною партіями; а також співвідношення результатів між другою та третьою за величиною партіями. На основі цих критеріїв та класифікації Дж. Сарторі Сіарофф розробив восьмикомпонентну типологію:

1. Суто двопартійна система (дві партії здобувають 95% місць).

2. Двох з половиною партійна система.
3. Поміrkована багатопартійність із однією домінантною партією.
4. Поміrkована багатопартійність із двома основними партіями.
5. Поміrkована багатопартійна система з балансом між партіями.
6. Поляризована багатопартійна система з однією домінантною партією.
7. Поляризована багатопартійна система з двома основними партіями.
8. Поляризована багатопартійна система з балансом між партіями [58; 59].

На думку Т. Саарта, дослідника країн Центрально-Східної Європи, класифікація Сіароффа особливо ефективна для цього регіону. Це зумовлено її здатністю детально аналізувати багатопартійні системи, які переважають у цих країнах, а також акцентом на еволюційних змінах партійних систем. Варто зазначити, що Сіарофф не надає своїм підтипам унікальних назв, зосереджуючись натомість на «моделях партійної значущості» (patterns of party strengths), які змінюються від виборів до виборів [75].

Г. Голосов зазначає, що класифікація А. Сіароффа є однією з найбільш ретельно опрацьованих з операційної точки зору. Її переваги полягають у фокусі на парламентському потенціалі партій (розподілі місць у парламенті, а не голосів виборців), у врахуванні відносного розміру партій замість абсолютного, а також у розгляді коаліційного потенціалу партій [46].

На відміну від класифікації Дж. Сарторі, яка виділяє три варіанти багатопартійності, Сіарофф пропонує більш деталізований підхід, окреслюючи шість різновидів багатопартійних систем. Така варіативність дозволяє значно точніше аналізувати різні аспекти партійних систем.

У рамках дослідження еволюції партійної системи Польщі ми звертаємося до робіт ключових теоретиків у цій сфері, таких як М. Дюверже, Дж. Сарторі та П. Маєр. Їхні підходи враховують не лише кількісні

характеристики партійних систем, а й якісні аспекти, приділяючи увагу таким чинникам, як ідеологічна дистанція між партіями, історичні передумови їхнього виникнення, особливості політичної конкуренції та інші фактори, що формують партійну систему.

Популізм як суспільно-політичне явище набув актуальності наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, викликавши значний інтерес серед дослідників. Його багатогранність та різноманітні трактування відображені в роботах таких авторів, як А. Тігієфф, Ф. Віолі, Д. Белл та ін. Так, А. Тігієфф розглядав популізм як політичний стиль, який можуть використовувати представники різних ідеологій. Д. Белл характеризував його як спробу маси, що виступає від імені народу, контролювати суспільство [41]. Ф. Віолі акцентував на тому, що популізм – це не стільки ідеологія, скільки спосіб ведення політики, пов'язаний із демагогією [70].

К. Дейвікс досліджувала теоретичні основи популізму, його зв'язок із представницькою демократією та підкреслила протистояння між «простим народом» і політичною елітою як ключову характеристику популізму [7].

На сучасному етапі популізм здебільшого застосовується як ефективна передвиборча технологія. Видатний філософ Е. Лаклау розглядав популізм як спосіб організації політичного процесу, аналізуючи його рушійні сили та зв'язок із демократією [17].

Таким чином, популізм у сучасній політиці виступає багатозначним явищем, яке поєднує різні аспекти — від стилю лідерства до технологій взаємодії з масами, і продовжує залишатися об'єктом активного дослідження.

В українській політичній науці є праці, присвячені дослідженню становлення та еволюції партійної системи Польщі. Зокрема, Є. Гайданка аналізує етапи розвитку польської партійної системи, підкреслюючи її складність як системно-процедурного процесу, що завершився плюралізацією та консолідацією політико-партійного простору через перехід від атомізованої багатопартійності до двопартійної змагальності [3].

К. Бакалець зосереджується на ключових чинниках формування партійної системи Польщі, серед яких визначальні суспільно-політичні події: президентські вибори, прийняття виборчого законодавства, вступ країни до ЄС і НАТО, а також релігійні фактори, пов'язані з діяльністю Папи Римського Івана Павла I [2].

І. Задорожній зазначає, що, попри подолання етапу фрагментації, партійна система Польщі досі не є повністю стабільною через руйнівний спадок комунізму, електоральну нестабільність та високий протестний потенціал [12-13].

М. Лопата досліджує політичні уподобання польських громадян як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях [19]. Окрім цього, українські дослідники використовують польський приклад для аналізу ефективної взаємодії між партійною та виборчою система [29].

Дослідження партійної системи є актуальною темою серед польських науковців і охоплює широкий спектр аспектів. Теоретичні підходи до еволюції партійної системи Польщі та її періодизації, запропоновані знайшли відображення у роботах Є. Сільського і Д. Секруцького [60-65]. Окрім того, у дослідженні активно використовуються праці польських авторів, присвячені таким аспектам, як фінансування партій, їхня ідеологія, феномен персоналізації та інші специфічні характеристики. А. Антоновські [38,39], А. Дудек [42-42], Д. Фліс та А. Квітковська [45], Д. Курек-Бак [48], К. Пашкевич [53], Д. Секлуцького [60-64], К. Зуба [79] та ін.

Аналіз партійних систем є складним процесом, що вимагає застосування різноманітних методологічних підходів. Основні з них включають: Ці методи використовуються для формування теоретичних основ аналізу, включаючи: Аналіз та синтез: Вивчення окремих елементів партійної системи та їх взаємозв'язків; Дедукція та індукція: виведення загальних висновків на основі конкретних спостережень.

Порівняльно-історичний підхід дозволяє вивчати партійні системи в різних країнах або в різні історичні періоди, порівнюючи їх особливості та еволюцію. Це допомагає виявити закономірності розвитку партійних систем.

Системний підхід передбачає розгляд партійної системи як частини більшої політичної системи. Він акцентує увагу на взаємозв'язках між елементами системи (партії, уряд, виборці) та їх функціях у політичному процесі.

Структурно-функціональний підхід аналізує, як різні партії виконують свої функції в суспільстві, які ролі вони відіграють у стабільності або зміні політичної системи. Він дозволяє зрозуміти, як структура партійної системи впливає на її функціонування.

Методологічні підходи до аналізу партійних систем є багатограними і включають як теоретичні, так і практичні аспекти дослідження. Використання різноманітних методів дозволяє отримати комплексне розуміння функціонування політичних партій і їхнього впливу на демократичні процеси в суспільстві.

Польща є однією з посткомуністичних країн. Політичні системи у таких країнах мають свої унікальні риси, які відрізняють їх від партійних систем у розвинених демократіях. До основних особливостей таких систем можемо віднести:

Перехідний характер. Партійні системи у посткомуністичних країнах часто перебувають у стані трансформації. Від авторитарних чи тоталітарних режимів вони поступово переходять до демократичних форм правління. Цей перехід супроводжується формуванням нових політичних партій, а також інтеграцією старих комуністичних структур у нові політичні реалії.

Нестабільність та фрагментація є характерною рисою партійних систем посткомуністичних. Велика кількість нових партій, які постають, часто мають

обмежену підтримку виборців і не можуть забезпечити стабільне функціонування політичної системи.

Партійні системи в посткомуністичних країнах вирізняються великим ідеологічним різноманіттям. Поряд з партіями, які продовжують дотримуватись комуністичних чи соціалістичних ідей, з'являються праві та націоналістичні партії, а також партії, що представляють ліберальні та консервативні напрямки [38].

Зовнішні чинники, такі як інтеграція з Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями, також мають значний вплив на формування партійних систем у посткомуністичних країнах. Ці фактори сприяють зміцненню демократичних інститутів і впровадженню західних стандартів політичної культури.

Посткомуністичні країни часто стикаються із серйозними соціально-економічними викликами, такими як безробіття, нерівність доходів, корупція та інші. Ці проблеми впливають на партійні системи, змушуючи партії адаптувати свої програми і стратегії до потреб населення.

Таким чином, партійні системи посткомуністичних країн характеризуються перехідним характером, нестабільністю, ідеологічним різноманіттям, впливом зовнішніх факторів та соціально-економічними викликами. Розуміння цих особливостей є ключовим для аналізу політичних процесів у цих країнах.

У розділі розглянуто ключові теоретико-методологічні засади аналізу партійних систем, що створюють базис для подальшого дослідження.

Аналіз концептуального апарату дозволив визначити партійну систему як упорядковану сукупність відносин між політичними партіями, яка формується відповідно до інституційного та соціального контексту держави. Розглянуто класифікації партійних систем від класичних моделей (М. Дюверже, Дж. Сарторі) до сучасних підходів (А. Уер, А. Сіарофф), що враховують як кількісні, так і якісні показники. Встановлено, що сучасні

моделі зосереджуються не лише на числі партій, але й на їхньому розмірі, поляризації, ідеологічній позиції та коаліційному потенціалі.

Окреслено основні методологічні підходи, що використовуються у вивченні партійних систем: інституційний, системний, структурно-функціональний та порівняльний аналіз.

Проаналізовано ключові риси партійних систем посткомуністичних держав, зокрема фрагментацію, електоральну нестабільність, слабку інституціоналізацію партій та високий протестний потенціал. Зазначено, що ці системи переживають тривалий транзит від атомізованої багатопартійності до стабільних форматів змагальності. Виявлено важливість таких чинників, як вплив спадщини авторитарного минулого, соціально-економічні трансформації, а також роль міжнародних інституцій у формуванні сучасних партійних структур.

Розгляд теоретико-методологічних засад аналізу партійних систем показує, що вони є складними динамічними явищами, які розвиваються під впливом історичних, соціокультурних та політичних умов. У посткомуністичних країнах партійні системи залишаються нестабільними, але аналіз через інструменти сучасної партіології дозволяє більш глибоко зрозуміти їхню еволюцію, що є основою для подальших досліджень у рамках цієї роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ

Цей розділ присвячено аналізу процесу становлення та еволюції партійної системи Польщі, яка є однією з найбільш досліджуваних у контексті посткомуністичних демократій Центрально-Східної Європи. Польща як держава із багатою історією політичної трансформації пропонує унікальну можливість для дослідження динаміки формування партійної системи під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

У розділі увагу зосереджено на ключових етапах розвитку польської партійної системи, від періоду її формування після падіння комуністичного режиму до сучасної стадії консолідації двопартійної змагальності. Окремий акцент зроблено на впливі суспільно-політичних, інституційних та історичних факторів, які визначили специфіку політико-партійного середовища країни.

Протягом свого існування партійна система Польщі зазнала декілька періодів свого розвитку в ході яких відбувалась її еволюція до сучасного вигляду.

Партійна система Польщі в період комуністичного режиму (1944-1989) була складною та багатогранною. Вона формувалася під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, зокрема радянської політики, соціальних змін, а також боротьби за владу між різними політичними силами.

Після Другої світової війни Польща опинилася під контролем Радянського Союзу. У 1944 році була проголошена Польська Народна Республіка (ПНР), що стала однопартійною державою з домінуванням Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), яка була створена в 1948 році внаслідок злиття Польської робітничої партії та Польської соціалістичної

партії. Ця партія стала основним інструментом реалізації комуністичної політики в країні.

Після війни, в умовах радянської окупації, ПОРП почала активно зміцнювати свою владу. У 1947 році відбулися вибори до Сейму, які були сфальсифіковані на користь комуністів. Офіційно ПОРП отримала 80% голосів, тоді як опозиційна Польська селянська партія (ПСЛ) — лише 10% [13]. Це стало початком репресій проти політичних опонентів.

У 1948 році ПОРП остаточно закріпила свою владу через сталінізацію, що включала ліквідацію політичних опонентів і контроль над усіма аспектами суспільного життя. У цей період відбулися численні репресії проти членів опозиційних партій, зокрема ПСЛ [32]. Влада використовувала пропаганду для легітимації своїх дій, наголошуючи на необхідності захисту країни від «німецької загрози» та «буржуазних елементів».

Після смерті Сталіна у 1953 році в Польщі почалися процеси лібералізації. У 1956 році, під час «відлиги», відбулися масові протести, які призвели до зміни керівництва ПОРП. Влада намагалася знайти баланс між радянським контролем і вимогами суспільства [32]. Однак незважаючи на певні реформи, репресії не зникли.

У 1970-х роках економічні проблеми призвели до нових соціальних протестів. У 1976 році виникли страйки у Варшаві та інших містах, що свідчило про незадоволення населення [13]. Влада відповіла жорсткими заходами, але це не зупинило зростання опозиційних настроїв.

Рух «Солідарність» відіграв ключову роль у процесі демократизації Польщі. Цей рух став потужною силою, яка сприяла падінню комуністичного режиму і проклала шлях до переходу країни до демократичного правління.

Рух «Солідарність» зародився у серпні 1980 року на верфі імені Леніна у Гданську, де робітники на чолі з Лехом Валенсою оголосили страйк проти комуністичного уряду. Ці події мали широкий резонанс, і до страйку приєдналося більше робітників по всій Польщі. У результаті був створений

незалежний профспілковий рух «Солідарність», який став першою вільною профспілкою у країнах Східного блоку.

«Солідарність» прагнула досягнути таких цілей:

1. Захист прав робітників.
2. Встановлення свободи слова і преси.
3. Демократичні реформи і вільні вибори.
4. Поліпшення умов праці та життя для всіх громадян Польщі [66].

Цей рух базувався на принципах ненасильницької боротьби, солідарності між робітниками і громадянами, а також прагненні до справедливості і рівноправності.

«Солідарність» швидко здобула широку підтримку серед населення Польщі, що привело до значного зростання її впливу. Рух об'єднав людей різних професій, віровизнань та політичних поглядів, створюючи потужний громадський рух, який вимагав змін.

У відповідь на зростання впливу «Солідарності» комуністичний уряд Польщі ввів воєнний стан у грудні 1981 року. Багато лідерів руху, включаючи Леха Валенсу, було заарештовано, а діяльність «Солідарності» заборонена. Проте, навіть у підпіллі, рух продовжував боротьбу за демократичні реформи.

У 1988 році «Солідарність» відновила свою діяльність, організовуючи масові страйки та демонстрації. Під тиском суспільства і за підтримки міжнародної спільноти комуністичний уряд погодився на переговори з представниками «Солідарності». У 1989 році відбулися частково вільні вибори, на яких «Солідарність» здобула переконливу перемогу. Це стало початком кінця комуністичного режиму в Польщі і відкриває шлях до демократичних реформ.

Рух «Солідарність» став символом боротьби за свободу і демократію. Він показав, що навіть у найтяжчих умовах можливо досягти змін, якщо об'єднати зусилля та діяти спільно. Перемога «Солідарності» сприяла

демократизації не лише Польщі, але і всього Східного блоку, ставши прикладом для інших країн.

Розвиток партійної системи Польщі в період комуністичного режиму був складним процесом, що включав встановлення однопартійної диктатури, репресії проти опозиції та поступову лібералізацію суспільства. Незважаючи на жорсткий контроль з боку ПОРП, польське суспільство змогло організуватися і вистояти проти репресій, що зрештою призвело до демократичних змін у країні наприкінці 1980-х років. Цей досвід має велике значення для розуміння сучасних політичних процесів у Польщі та інших країнах Центрально-Східної Європи.

1989 рік став знаковим для Польщі, оскільки ознаменував кінець комуністичного режиму та початок демократичних реформ. У цьому контексті важливо розглянути, як відбувалися реформи, які зміни вони принесли в політичну систему країни, та як було закладено підґрунтя для становлення багатопартійної системи.

Після років комуністичного правління, яке розпочалося в 1944 році, Польща переживала глибоку економічну та соціальну кризу. Економіка країни була в занепаді: інфляція сягала 639.6%, а дефіцит товарів став звичним явищем. Соціальне невдоволення зростало, і на початку 1980-х років виник рух «Солідарність», який об'єднав мільйони поляків у боротьбі за права робітників і демократизацію суспільства [31]. У 1989 році ситуація досягла критичної точки. Після провалу комуністичного уряду на виборах 4 червня 1989 року стало очевидно, що попередній режим більше не легітимний [30]. Це стало поштовхом до переговорів за «круглим столом», які проходили з лютого по квітень 1989 року між представниками комуністичної партії та «Солідарності».

Переговори за «круглим столом» призвели до домовленостей про проведення частково вільних виборів до Сейму та повністю вільних до Сенату. Результати виборів, що відбулися 4 червня 1989 року, стали шокуючими для

комуністів: «Солідарність» здобула 99 зі 100 місць у Сенаті та 160 із 161 місця у Сеймі [27]. Це стало знаковим моментом у переході Польщі до демократії.

Після виборів новий уряд під керівництвом Тадеуша Мазовецького почав реалізацію радикальних економічних реформ. Основним архітектором цих змін став Лешек Бальцерович, який розробив план швидкого переходу від централізованої економіки до ринкової, відомий як «шокова терапія» [Як поляки...]. У грудні 1989 року парламент ухвалив пакет з 11 законів, які включали скасування державних субсидій для нерентабельних підприємств, лібералізацію цін і приватизацію державної власності [Лихі 90, рівно о півдні]. Ці реформи призвели до значних соціальних наслідків: зростання безробіття, падіння виробництва та загострення соціальних конфліктів. Проте вони також заклали основи для економічного зростання в наступні роки.

Після виборів 1989 року до „Контрактного парламенту”, в якому 65% місць гарантовано ПОРП незалежно від результатів, президентом Польщі було обрано В. Ярузельського. Він, у свою чергу, запропонував на пост прем'єр-міністра Ч. Кіщака, представника ПОРП, що суперечило попереднім домовленостям. Проте опозиція та частина недемократичної еліти, яка була налаштована на зміни, прискорили процес трансформації. „Солідарність” змогла розколоти провладну коаліцію і поставити на чолі уряду свого представника Т. Мазовецького, що створило умови для радикальних реформ. Зміни в Конституції та політичний тиск призвели до саморозпуску ПОРП, втрата підтримки якого зменшила політичну роль Ярузельського, і він, під тиском демократичних сил, пішов у відставку, погодившись, що його наступника буде обрано всенародно [15].

Згідно з новим законом про вибори президента, ухваленим 27 вересня 1990 року, президент Польщі обирається всенародним голосуванням на п'ять років з можливістю переобрання лише один раз. Вибори мають призначатися маршалом Сейму за 75-100 днів до завершення повноважень діючого президента. Якщо посада стає вакантною, вибори проводяться впродовж 60

днів. Кандидат, який набрав більше половини голосів у першому турі, вважається обраним. Якщо жоден кандидат не набирає потрібної кількості голосів, через два тижні проводиться другий тур між двома кандидатами, які отримали найбільше голосів у першому турі. У другому турі достатньо простої більшості для перемоги. Всі президенти, які обиралися, перемагали у другому турі: Л. Валенса (1990), А. Квасневський (1995-2005), Л. Качинський (2005-2010).

Президент Польської Республіки є головним представником країни та гарантом неперервності державної влади, дотримання Конституції, захисту суверенітету і безпеки держави, а також недоторканності її території. Конституція Польщі надає президентові значні повноваження у всіх сферах державного життя, включаючи законодавчу ініціативу, право вето щодо прийнятих парламентом законів, право на розпуск парламенту та призначення голови Ради міністрів. Президент також може призначати суддів, ратифікувати міжнародні договори, є верховним головнокомандувачем збройними силами та здійснює загальне керівництво в галузі безпеки країни. Він має право вибіркового вето, яке може бути подолане лише за підтримки 3/5 депутатів. Перед підписанням закону президент може звернутися до Конституційного трибуналу для перевірки відповідності закону Конституції [37].

У квітні 1989 року було ухвалено закон «Про зміну Конституції Польської Народної Республіки», що посилило роль Сейму, створило Сенат і повернуло країну до двопалатного парламенту. Крім того, було замінено Державну Раду на інститут президентства, а країна отримала нову назву – Республіка Польща. Конституційна реформа передбачала створення умов для демократичних перетворень, пошук оптимальних форм організації влади і відродження громадянського суспільства [Задорожній].

Реформи 1989 року стали вирішальним етапом у розвитку Польщі, що призвело до падіння комуністичного режиму та становлення багатопартійної

системи. Процес переходу від авторитаризму до демократії був складним і супроводжувався численними викликами. Проте успішна реалізація реформ заклала основи для стабільного економічного зростання і демократичного розвитку країни в наступні десятиліття.

Другий етап (1993-2005) розвитку партійної системи Польщі характеризується складними процесами політичної трансформації та формування багатопартійної демократичної системи.

Після падіння комуністичної системи в 1989 році країна перебувала в стані глибоких суспільно-політичних змін. У цей період відбувалося становлення нових політичних інституцій, формування партійного ландшафту та пошук ефективної моделі політичного устрою.

Ключові особливості другого етапу:

1. Інституційне оформлення багатопартійної системи
 - Поступова консолідація демократичних інститутів
 - Створення законодавчої бази для функціонування політичних партій
 - Формування механізмів виборчого процесу
2. Провідні політичні суб'єкти
 - Демократична ліва альтернатива (SLD) - ліва соціал-демократична партія
 - Солідарна Польща - правоцентристський рух
 - Польська селянська партія - аграрна політична організація
 - Громадянська платформа - ліберально-консервативна партія
3. Електоральні трансформації
 - Перші вільні парламентські вибори в 1993 році
 - Поступова зміна електоральних переваг населення
 - Формування конкурентного політичного середовища
4. Зовнішньополітичний контекст
 - Підготовка до вступу в Європейський Союз

- Активна європейська інтеграція
 - Трансформація зовнішньополітичного курсу держави
5. Соціально-економічні передумови
- Перехід від планової до ринкової економіки
 - Приватизація державних підприємств
 - Болісні економічні реформи

Важливою характеристикою цього періоду стала поступова диференціація політичних таборів. Якщо на початку 1990-х років домінував антикомуністичний рух «Солідарність», то в подальшому відбувся розкол на різні ідеологічні напрямки [43].

Демократична ліва альтернатива (SLD) представляла лівий фланг і змогла сформувати уряд у 1993-1997 роках. Водночас посилювалися позиції правоцентристських сил, зокрема руху «Солідарність» та Громадянської платформи.

Принципово важливою подією стало входження Польщі до Європейського Союзу в 2004 році. Цей крок став результатом тривалих політичних трансформацій та інституційних реформ.

Партійна система поступово набувала рис зрілої демократії: з'явилися усталені політичні інститути, сформувалися потужні партійні осередки, розвинулася політична конкуренція.

Період 1993-2005 років можна вважати перехідним етапом становлення демократичної партійної системи Польщі, коли відбувалося формування нового політичного ландшафту та утвердження демократичних принципів політичного життя.

Третій період (2005-2015) розвитку партійної системи Польщі став етапом значної поляризації політичного простору та формування двополюсної партійної системи.

Ключові характеристики періоду:

1. Політична конфігурація

- Формування двох домінуючих політичних таборів
 - Гостре протистояння між правими та ліберальними силами
 - Поступове витіснення менших політичних акторів з електорального поля
2. Провідні політичні партії
 - Право і справедливість (PiS) - консервативна правоцентристська партія
 - Громадянська платформа (PO) - ліберально-консервативна партія
 3. Електоральні особливості
 - Чергування при владі двох основних політичних сил
 - Президентство Леха Качинського (PiS) у 2005-2010 роках
 - Президентство Броніслава Коморовського (PO) у 2010-2015 роках
 - Формування урядів PiS (2005-2007) та PO (2007-2015)
 4. Ідеологічне протистояння
 - Консервативна модель PiS з акцентом на national-традиційні цінності
 - Ліберальна позиція PO з орієнтацією на європейські цінності
 - Боротьба за електорат та політичний порядок денний
 5. Зовнішньополітичний вимір
 - Активна європейська інтеграція
 - Поглиблення співпраці в рамках ЄС
 - Розвиток стратегічного партнерства з США
 - Формування нової регіональної політики
 6. Соціально-економічні трансформації
 - Продовження ринкових реформ
 - Подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 року
 - Диверсифікація економічної моделі
 - Розвиток соціальних програм
- Принципові особливості періоду:

Політична система набула чітких рис двопартійності. PiS та PO фактично монополізували політичний простір, витіснивши менші політичні сили [42].

Право і справедливість (PiS) позиціонувала себе як партія national-консервативного спрямування з потужним соціальним компонентом. Вона робила акцент на захисті traditional цінностей, посиленні ролі держави в економіці та соціальній сфері.

Громадянська платформа (PO) представляла більш ліберальну модель, орієнтовану на європейські стандарти, ринкову економіку та індивідуальні свободи.

Трагедія під Смоленськом у 2010 році, внаслідок якої загинув президент Лех Качинський, стала потужним каталізатором political конфронтації між цими таборами.

Важливою тенденцією стала поступова інституціоналізація партійної системи. Партії набували сталої організаційної структури, формували потужні регіональні осередки, розвивали внутрішньопартійну демократію.

Електоральна поведінка населення демонструвала дедалі вищий рівень політичної свідомості. Вибори проходили за умов жорсткої конкуренції, з високим рівнем політичної культури та дотриманням демократичних процедур.

Підсумовуючи, третій період (2005-2015) став етапом консолідації партійної системи Польщі, формування потужних політичних таборів та утвердження демократичних практик політичного життя.

Четвертий період (2015-дотепер) характеризується радикалізацією політичного життя, посиленням консервативних тенденцій та значними інституційними трансформаціями.

Ключові особливості періоду:

1. Політична конфігурація
 - Домінування партії "Право і справедливість" (PiS)

- Посилення national-консервативної політики
- Суттєві зміни в системі державного управління
- 2. Провідні політичні актори
 - Право і справедливість (PiS) - консервативна правоцентристська партія
 - Громадянська коаліція (КО)
 - Третя шлях (Trzecia Droga)
 - Ліві (Lewica)
- 3. Електоральні особливості
 - Впевнена перемога PiS на парламентських виборах у 2015, 2019 роках
- 4. Інституційні трансформації
 - Зміна виборчого законодавства
 - Посилення впливу правлячої партії на виборчий процес
 - Реформування судової системи
 - Зміни в системі державного управління
 - Централізація політичної влади
 - Обмеження незалежності окремих державних інституцій
- 5. Зовнішньополітичний контекст
 - Загострення відносин з ЄС через питання верховенства права
 - Підтримка України у російсько-українській війні
 - Активізація національної безпекової політики
 - Зміцнення східноєвропейських союзів
- 6. Соціально-економічна політика
 - Запровадження масштабних соціальних програм
 - Підтримка national виробника
 - Розширення соціальних гарантій
 - Протекціоністська економічна модель [42].

Принципові тенденції періоду:

Партія "Право і справедливість" під керівництвом Ярослава Качинського здійснила глибоку трансформацію польської політичної системи. Було запроваджено консервативну модель врядування з посиленням ролі держави в усіх сферах суспільного життя.

Характерними рисами стали:

- Посилення national-консервативної ідеології
- Критика ліберал європейських цінностей
- Підтримка traditional сімейних моделей
- Активна мілітаризація та посилення обороноздатності

Опозиційні сили (Громадянська коаліція, Ліві, Третя шлях) намагалися протидіяти політиці PiS, однак були менш консолідованими та впливовими.

Важливою подією стала підтримка Польщею України під час російської агресії. Країна перетворилася на один з ключових союзників України в Європі, що значно посилює її геополітичну роль.

Соціальна політика PiS включала:

- Програму "Сім'я 500+" (щомісячні виплати на дітей)
- Пільгове оподаткування для молодих спеціалістів
- Підвищення мінімальної заробітної плати
- Протекціоністські заходи в економіці

Електоральна поведінка населення демонструвала підтримку консервативного курсу, хоча й існували суттєві регіональні відмінності.

Станом на 2024 рік партійна система Польщі залишається поляризованою, з домінуванням PiS та потужною, але розрізненою опозицією.

Аналіз етапів розвитку партійної системи Польщі з 1989 року до сьогодення дозволяє виділити як подібні, так і відмінні риси на різних етапах політичного процесу в країні. Зміни в партійній системі Польщі відображають загальні політичні трансформації, що відбулися в результаті переходу від комуністичної до демократичної системи, а також вплив різних факторів, зокрема економічних, соціальних і міжнародних.

Подібні риси:

Початковий етап трансформації (1989-1993 рр.):

- Після 1989 року партійна система Польщі пережила перехідний період, коли комуністична партія (ПОРП) ще мала значну політичну вагу. Однак під тиском демократичних сил і суспільних вимог відбувся розкол у правлячій коаліції. На цьому етапі політична система почала характеризуватися плюралізмом, що сприяло виникненню нових політичних сил.
- Під час цих змін партії орієнтувалися на запровадження ринкових реформ, демократизацію та інтеграцію Польщі в міжнародні організації, такі як НАТО та ЄС.

Розвиток конкурентних партій (1993-2005 рр.):

- У цей період Польща перейшла до стабільнішої політичної системи з кількома значними партіями, що змагалися на парламентських виборах. Політичний спектр представлений як правими, так і лівими силами, такими як "Солідарність" (пізніше трансформована в праві партії) і соціал-демократи.
- Зберігалася конкуренція між партіями на всіх рівнях політичної арени, але політична культура ще зберігала ознаки посткомуністичного періоду.

Дисбаланс та поляризація (2005-2015 рр.):

- Партійна система Польщі в цей період почала демонструвати ознаки глибокої поляризації. Значну роль відігравала партія "Право і справедливість" (ПіС), яка завоювала серйозну популярність серед правих електоратів, виступаючи за національні цінності та консервативні погляди.
- З іншого боку, правий фланг також підтримувався "Громадянською платформою" (ГП), яка підтримувала ліберальні економічні реформи та інтеграцію з Європейським Союзом. Це призводило до посилення конкуренції та частих політичних криз [2, 12].

Відмінні риси:

Вплив посткомуністичних структур:

- На ранніх етапах після 1989 року, старі комуністичні структури ще мали сильний вплив на політичний ландшафт Польщі, що позначалося на внутрішньопартійних суперечках, а також на боротьбі за доступ до державних ресурсів.

- У перші роки незалежності колишні комуністи та їхні союзники намагалися зберегти свою політичну позицію, але в умовах реформ та зміни політичного режиму вони поступово втрачали вплив [2, 12].

Зростання поляризації:

- В 2000-х роках почала посилюватися поляризація партійної системи. Зростання впливу правих і лівих сил, що відрізнялися своїми підходами до реформ і цінностей, стало характерною рисою цього періоду.

- Партії часто ставали агресивнішими у боротьбі за електорат, що супроводжувалося високою конкурентністю на парламентських і президентських виборах.

Популізм та зміни в політичних поглядах (2015-до сьогодні):

- З 2015 року на перший план вийшла партія "Право і справедливість", яка прийняла більш популістську і націоналістичну платформу, акцентуючи увагу на захисті національних інтересів та критиці міграційної політики ЄС.

- Водночас ліберальні партії, зокрема "Громадянська платформа", втратили частину підтримки і змушені були змінити стратегії, намагаючись вирішити внутрішні суперечності.

Партійна система Польщі зазнала значних змін з 1989 року. Перехід від монопольної комуністичної системи до багатопартійної демократії призвів до створення конкурентного середовища, яке, хоча і стабільне, часто супроводжувалося політичною поляризацією. Зміни в партійних орієнтаціях, економічні перетворення та соціальні трансформації, а також вплив зовнішніх

факторів (наприклад, ЄС і НАТО) формували нові політичні конфігурації. Однак Польща продовжує залишатися країною з високим рівнем партійної конкуренції, де відмінності між правими і лівими силами значно впливають на політичний ландшафт.

Таким чином, партійна система Польщі пройшла значний шлях еволюції на якому ми можемо виділити ряд етапів.

Партійна система Польщі в період комуністичного режиму була монопольною, контрольованою Польською об'єднаною робітничою партією (ПОРП). Інші політичні сили або не існували, або були під жорстким контролем держави. Основною характеристикою цього періоду було відсутність політичної конкуренції та демократії, а також жорстка централізація влади.

Під час комуністичного режиму, в межах «реальної соціалістичної демократії», партійна система не сприяла розвитку політичної різноманітності, а політичні процеси були спрямовані на утримання влади ПОРП. Вся політична активність зводилась до виконання партійних вказівок, що обмежувало свободу політичного вираження і розвиток демократичних інститутів.

Реформи 1989 року стали визначним моментом в історії Польщі, адже вони призвели до переходу від комуністичного режиму до демократії. В результаті переговорів між урядом та опозицією було досягнуто компромісу, який дозволив створити систему, що враховує інтереси різних політичних сил.

Одна з ключових подій цього періоду — це легалізація незалежних політичних партій та створення умов для формування багатопартійної системи. Партія "Солідарність", яка відіграла важливу роль у процесі змін, здобула значну підтримку серед населення та почала впливати на політичні процеси країни. Однак у перші роки після реформ залишалася певна політична і соціальна нестабільність, оскільки процес демократизації лише починався.

Після 1989 року Польща пройшла кілька етапів розвитку партійної системи. Спочатку відбулося становлення багатопартійної системи, коли на сцену вийшли нові політичні сили, що прагнули реалізувати свої програми в рамках демократичної політичної конкуренції. Серед найбільш значущих політичних партій цього періоду — "Солідарність" (пізніше трансформована в праві сили) та соціал-демократи.

Згодом почала посилюватися поляризація партійної системи, що привело до зростання напруги між правими та лівими партіями, зокрема через питання економічних реформ, національних цінностей та європейської інтеграції.

В останні десятиліття Польща стала свідком значного зростання популярності партій популістського та консервативного спрямування, таких як "Право і справедливість" (ПіС), що набули підтримки серед певних соціальних груп та виборців. З іншого боку, ліберальні партії, як "Громадянська платформа", зазнали значних втрат підтримки.

Таким чином, партійна система Польщі пройшла через кілька етапів розвитку, від монополії однієї партії до багатопартійної конкуренції, зростаючої поляризації і появи нових політичних орієнтацій, що визначають сучасний політичний ландшафт країни.

Партійна система Польщі пройшла тривалий і складний шлях еволюції від єдиної партії до багатопартійної демократії. Цей процес був зумовлений важливими реформами, а також політичними та соціальними змінами, які відбулися після 1989 року. Попри те, що Польща досягла значного прогресу у становленні демократії, партійна система залишається динамічною, з етапами перехідної поляризації та появою нових політичних рухів.

РОЗДІЛ 3.

СУЧАСНИЙ СТАН ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ

Партійна система Польщі, що сформувалася після 1989 року, відображає політичну та соціальну різноманітність країни, а також процеси демократизації та економічних реформ. Становлення багатопартійної системи стало важливим кроком у розвитку демократичних інститутів та формуванні політичного ландшафту Польщі, що визначає сучасні політичні процеси. У цій системі основні політичні партії займають ключові позиції в політичному житті країни, кожна з яких представляє певні соціальні групи, ідеології та цінності.

Ідеологічна різноманітність партій дозволяє відображати широкий спектр політичних переконань польського суспільства. Проте серед них існує значна поляризація, що часто виражається в суперечках між правими та лівими силами, а також між прогресивними та консервативними напрямками. Окрім ідеології, важливим аспектом є структура партій, що визначає їхню внутрішню організацію та можливості для мобілізації підтримки. Партії мають різні підходи до виборчих кампаній, організації членства та фінансування, що безпосередньо впливає на їхній успіх на національній політичній арені.

Вплив основних політичних партій на польську політику та суспільство також має важливе значення, оскільки вони не тільки формують урядові коаліції, але й активно впливають на прийняття важливих політичних, соціальних та економічних рішень. Розгляд ідеології, структури та впливу основних політичних партій Польщі є важливим елементом для розуміння сучасного політичного контексту, а також для оцінки можливих сценаріїв розвитку країни в умовах змінюваної політичної ситуації.

Отже, розглянемо основні політичні партії Польщі, їхню ідеологію, структуру та вплив.

Партія «Право і Справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) є однією з провідних політичних сил у Польщі, яка значно вплинула на політичний ландшафт країни з моменту свого заснування в 2001 році [26].

Заснована 13 жовтня 2001 року.

Засновники: Ярослав Качинський та Лех Качинський.

Утворена на базі правоцентристського крила руху "Солідарність".

«Право і Справедливість» позиціонує себе як націонал-консервативна партія, що об'єднує елементи соціального консерватизму, традиціоналізму та м'якого євроскептицизму.

Основними принципами ідеології PiS є:

- Націоналізм: Партія акцентує увагу на польських національних інтересах, підтримує традиційні цінності та культурну спадщину.
- Соціальна справедливість: PiS виступає за активну державну політику соціального захисту, зокрема через програми підтримки сімей та осіб з низьким доходом.
- Клерикалізм: Партія має тісні зв'язки з католицькою церквою, що впливає на її політичні рішення та соціальну політику [26].

Партія часто використовує риторіку боротьби з корупцією та «ліберальною елітою», що, на їхню думку, контролює польське суспільство. Вони прагнуть створити "Четверту Річ Посполиту", відокремлюючи себе від «Третьої Речі Посполитої», яку вважають корумпованою.

«Право і Справедливість» має чітку організаційну структуру, яка включає:

- Голову партії: Ярослав Качинський є ключовою фігурою в партії з моменту її заснування.
- Національна рада: Вищий орган управління партією, що складається з представників різних регіонів Польщі.

- Молодіжна організація: Форум молодих ПiС, яке залучає молодь до політичної діяльності.

Станом на 2022 рік, кількість членів партії становила близько 44 тисяч осіб. Це свідчить про активну участь громадян у політичному житті країни.

З моменту приходу до влади у 2015 році, PiS реалізувала ряд реформ, які суттєво змінили політичний ландшафт Польщі:

- Реформа судової системи: Партія ініціювала зміни в судовій системі, які викликали критику з боку Європейського Союзу через можливе порушення принципів незалежності суддів.

- Соціальні програми: Введення програми "500+" для підтримки сімей стало популярним кроком, який підвищив рівень життя багатьох поляків [52].

PiS активно працює над формуванням суспільної думки через медіа та освітню політику:

- Контроль над медіа: Партія реалізувала стратегію «реполонізації» медіа, що включає призначення лояльних до партії редакторів на державних телеканалах.

- Освітня політика: Зміни в освіті спрямовані на підкреслення польської історії та культури, що також викликає суперечки в суспільстві.

Основні зовнішньополітичні пріоритети

- Підтримка України в російсько-українській війні
- Критика брюссельської бюрократії
- Посилення східного флангу НАТО
- Розвиток військового співробітництва зі США

Незважаючи на успіхи, PiS піддається значній критиці:

- Критики стверджують, що уряд обмежує свободу слова та незалежність медіа.

- Політика PiS призвела до поділу суспільства на прихильників і противників партії.

- Конфлікти з інституціями ЄС.

Партія «Право і Справедливість» відіграє ключову роль у сучасній польській політиці завдяки своїй чіткій ідеології та активній участі в управлінні країною. Її вплив відчувається як у соціальній сфері, так і в економічних реформах.

Партія «Громадянська платформа» (Platforma Obywatelska, PO) є однією з ключових політичних сил у Польщі, яка значно вплинула на розвиток країни після падіння комуністичного режиму. Заснована в 2001 році, партія стала важливим гравцем на політичній арені, представляючи праволіберальні цінності та проєвропейський курс [6].

«Громадянська платформа» позиціонує себе як правоцентристська партія з ліберальною ідеологією. Основними принципами її політики є:

- Лібералізм: Партія підтримує ринкову економіку, приватну власність та свободу підприємництва.
- Проєвропеїзм: PO активно виступає за інтеграцію Польщі в Європейський Союз і підтримує європейські цінності.
- Соціальна справедливість: Партія прагне забезпечити соціальний захист для найбільш вразливих верств населення.
- Секуляризм: Громадянська платформа підтримує відокремлення церкви від держави, що важливо для забезпечення релігійної свободи [6].

Партія використовує риторику, яка акцентує увагу на необхідності модернізації Польщі, розвитку інфраструктури та підвищення рівня життя громадян. Вона також виступає проти авторитарних тенденцій у політиці та прагне зміцнити демократичні інститути.

«Громадянська платформа» має чітку організаційну структуру, яка включає:

- Національний конвент: Вищий орган партії, що складається з делегатів з усіх регіонів.

- Національна рада: Виконавчий орган, який займається поточними справами партії між засіданнями конвенту.
- Регіональні організації: Кожне воєводство має свою організацію, що відповідає за діяльність партії на місцевому рівні.

Дональд Туск, один із засновників партії, був її головою з моменту заснування до 2014 року і знову став головою у 2021 році. Його лідерство стало визначальним для формування політики партії та її іміджу.

Партія «Громадянська платформа» здобула популярність на парламентських виборах у 2007 році, отримавши 41,5% голосів і сформувавши уряд у коаліції з Польською селянською партією (PSL). Протягом свого перебування при владі (2007-2015) РО реалізувала ряд реформ:

- Економічні реформи: Зосередження на розвитку інфраструктури та підтримка малого і середнього бізнесу.
- Соціальні програми: Запровадження програм соціального захисту для малозабезпечених верств населення [42].

РО активно працює над формуванням позитивного іміджу Польщі на міжнародній арені:

- Європейська інтеграція: Партія сприяла зміцненню зв'язків з ЄС та просуванню польських інтересів у Брюсселі.
- Зовнішня політика: Громадянська платформа підтримувала активну зовнішню політику, орієнтуючись на співпрацю з сусідніми країнами та США.

Незважаючи на успіхи, "Громадянська платформа" піддається критиці:

- Корупційні скандали: Протягом перебування при владі партія стикалася з кількома корупційними скандалами, які підривають її репутацію.
- Втрата популярності: У результаті парламентських виборів у 2015 році РО втратила владу на користь «Права і справедливості», що свідчить про зміну настроїв виборців.

Партія «Громадянська платформа» відіграє важливу роль у сучасній польській політиці завдяки своїй ліберальній ідеології та активній участі в управлінні країною. Її вплив відчувається як у соціальній сфері, так і в економічних реформах. Однак виклики, з якими стикається партія, свідчать про необхідність адаптації до змінюваних умов політичного середовища.

Партія «Третя дорога» (Trzecia Droga) та Польська селянська партія (Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL) є важливими гравцями в політичному житті Польщі. Обидві партії мають свої унікальні ідеології, структури та вплив на суспільство.

Партія «Третя дорога» була створена в 2022 році як політичний альянс, що об'єднує центристські та помірковано ліві сили. Її ідеологія базується на:

- Соціальному лібералізмі: Партія підтримує ринкову економіку з активною соціальною політикою, яка сприяє зменшенню соціальної нерівності.
- Екологічній свідомості: Пріоритетом є захист навколишнього середовища і сталий розвиток.
- Європейській інтеграції: Партія виступає за активну участь Польщі в Європейському Союзі та підтримує європейські цінності [23].

«Третя дорога» має організаційну структуру, що включає:

- Голову партії: Лідер, який визначає політичний курс.
- Національний конвент: Вищий орган партії, що складається з представників регіональних структур.
- Регіональні організації: Відповідають за діяльність партії на місцевому рівні .

Партія «Третя дорога» активно працює над формуванням політичного дискурсу в Польщі, пропонуючи альтернативу правоконсервативним силам. Її вплив відчувається у:

- Парламентських виборах: Партія намагається залучити виборців, які шукають помірковані рішення.

- Соціальних програмах: Акцент на соціальному захисті та екологічних ініціативах.

Польська селянська партія (PSL) була заснована 5 травня 1990 року і має глибокі корені в аграризмі та християнській демократії. Основні принципи її ідеології:

- Аграризм: Партія виступає за підтримку сільського господарства та інтересів селян.
- Консерватизм: Збереження традиційних цінностей і сімейних цінностей.
- Соціальна справедливість: PSL підтримує державне втручання в економіку для забезпечення соціального захисту [25].

PSL має чітку організаційну структуру:

- Голова партії: Владислав Косіняк-Камиш є нинішнім лідером.
- Національний конгрес: Вищий орган, що приймає ключові рішення.
- Регіональні осередки: Відповідають за діяльність на місцевому рівні.

Польська селянська партія відіграє важливу роль у польському політичному житті:

- Парламентські вибори: PSL традиційно отримує підтримку в сільських районах і має представництво в парламенті (27 місць у Сеймі).
- Соціальні програми: Партія активно пропагує програми підтримки сільського населення та розвитку аграрного сектора.

Обидві партії мають спільні інтереси у розвитку сільського господарства та соціального захисту:

- Співпраця в парламенті: «Третя дорога» і PSL можуть співпрацювати для просування спільних ініціатив у парламенті.
- Виборчі альянси: Можливість створення коаліцій для підвищення своєї політичної ваги.

Партії «Третя дорога» та Польська селянська партія відіграють важливу роль у формуванні політичного ландшафту Польщі. Хоча вони мають різні історичні корені та ідеологічні засади, їх спільна мета полягає в покращенні життя громадян і розвитку країни. Їхній вплив на суспільство проявляється через активну участь у політичному процесі, соціальні програми та прагнення до стабільності в польському суспільстві.

Партія «Громадянська коаліція» (Koalicja Obywatelska) є важливою політичною силою в Польщі, що виникла як альянс кількох партій, зокрема «Громадянської платформи» (Platforma Obywatelska), «Сучасної» (Nowoczesna), «Польської ініціативи» (Polska 2050) та інших. Партія була заснована у 2018 році з метою об'єднання ліберальних і проєвропейських сил для протистояння правоконсервативній партії «Право і справедливість» (PiS). У цій доповіді розглянемо ідеологію «Громадянської коаліції», її структуру та вплив на польське суспільство.

Ідеологія «Громадянської коаліції» є еkleктичною і включає різноманітні політичні течії:

- Проєвропеїзм: Партія активно підтримує європейську інтеграцію та цінності ЄС, виступаючи за сильну і солідарну Європу.
- Лібералізм: Громадянська коаліція підтримує ринкову економіку, права людини та індивідуальні свободи.
- Соціальна справедливість: Партія прагне забезпечити соціальний захист для всіх верств населення, зокрема через програми підтримки малозабезпечених.
- Секуляризм: Важливим аспектом є відокремлення церкви від держави, що дозволяє забезпечити релігійну свободу [5].

Партія використовує риторику, яка акцентує увагу на необхідності модернізації Польщі, розвитку інфраструктури та підвищення рівня життя громадян. Громадянська коаліція позиціонує себе як альтернатива

консервативній політиці PiS, наголошуючи на важливості демократії та верховенства права.

«Громадянська коаліція» має чітку організаційну структуру:

- Лідер партії: Дональд Туск, колишній прем'єр-міністр Польщі та голова Європейської ради, є ключовою фігурою у партії.
- Національний конвент: Вищий орган партії, що складається з делегатів з різних регіонів.
- Регіональні організації: Кожне воєводство має свою організацію, що відповідає за діяльність партії на місцевому рівні.

Партія має значну кількість членів, які активно залучаються до політичного процесу. Це свідчить про високий рівень громадянської активності серед прихильників Громадянської коаліції.

З моменту свого заснування "Громадянська коаліція" стала основною опозиційною силою в Польщі:

- Парламентські вибори: На виборах 2023 року Громадянська коаліція отримала 31,6% голосів, ставши однією з провідних партій у Сеймі.
- Соціальні програми: Партія пропонує широкий спектр соціальних програм, спрямованих на покращення життя громадян.

Громадянська коаліція активно працює над формуванням позитивного іміджу Польщі на міжнародній арені:

- Європейська інтеграція: Партія сприяє зміцненню зв'язків з ЄС та просуванню польських інтересів у Брюсселі.
- Зовнішня політика: Громадянська коаліція підтримує активну зовнішню політику, орієнтуючись на співпрацю з сусідніми країнами та США [5].

Незважаючи на успіхи, «Громадянська коаліція» піддається критиці:

- Недостатня чіткість програмних пропозицій: Деякі критики зазначають, що програма партії не завжди є чіткою і конкретною.

- Конкуренція з правими силами: Сильна конкуренція з PiS ускладнює реалізацію політичних амбіцій Громадянської коаліції.

Партія «Громадянська коаліція» відіграє важливу роль у сучасній польській політиці завдяки своїй проєвропейській і ліберальній ідеології та активній участі в управлінні країною. Її вплив відчувається як у соціальній сфері, так і в економічних реформах. Однак виклики, з якими стикається партія, свідчать про необхідність адаптації до змінюваних умов політичного середовища.

Партія «Разом» (Lewica Razem) є однією з ключових лівих політичних сил у Польщі, що виникла в 2015 році. Вона об'єднує різноманітні соціалістичні та прогресивні рухи, прагнучи представляти інтереси широких верств населення, зокрема молоді, робітників та соціально вразливих груп.

Ідеологія партії «Разом» базується на соціал-демократичних засадах і включає:

- Соціальна справедливість: Партія виступає за зменшення соціальної нерівності та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.
- Права людини: «Разом» акцентує увагу на захисті прав людини та підтримці меншин, включаючи ЛГБТ+ спільноту.
- Екологічна відповідальність: Партія підтримує екологічні ініціативи та стратегії сталого розвитку для боротьби зі змінами клімату.
- Протидія неолібералізму: «Разом» виступає проти неоліберальних реформ, які, на їхню думку, призводять до соціальної нерівності та погіршення умов життя [22].

Партія використовує риторичку, що акцентує на необхідності соціальних реформ і захисту прав працівників. Вона часто критикує правлячу партію «Право і справедливість» (PiS) за її політику, яка, на думку «Разом», не відповідає потребам суспільства.

«Разом» має чітку організаційну структуру:

- Голова партії: Лідером партії є Кшиштоф Гадек, який відіграє важливу роль у формуванні політичного курсу.
- Національний конгрес: Вищий орган партії, що складається з делегатів з усіх регіонів Польщі.
- Регіональні організації: Кожне воєводство має свою організацію, що відповідає за діяльність партії на місцевому рівні [22].

Партія активно залучає молодь і соціально активних громадян до своїх лав, що свідчить про високий рівень громадянської активності серед прихильників.

З моменту свого заснування «Разом» стала важливою частиною польської політичної системи:

- Парламентські вибори: На парламентських виборах у 2019 році партія отримала близько 6% голосів, що дозволило їй потрапити до Сейму.
- Соціальні програми: Партія пропонує широкий спектр соціальних програм, спрямованих на покращення життя громадян, зокрема в сферах охорони здоров'я та освіти.

«Разом» активно працює над формуванням позитивного іміджу лівих ідей у Польщі:

- Захист прав меншин: Партія підтримує різноманітні кампанії за права ЛГБТ+ спільноти та інших меншин.
- Екологічна активність: Участь у екологічних акціях і кампаніях підвищує обізнаність про проблеми зміни клімату серед населення.

Незважаючи на успіхи, «Разом» піддається критиці:

- Обмежена популярність: Партія стикається з труднощами в залученні широкої аудиторії через конкуренцію з іншими лівими силами.
- Внутрішні розбіжності: Існують певні розбіжності між різними фракціями всередині партії щодо стратегій і пріоритетів.

Партія «Разом» відіграє важливу роль у сучасній польській політиці завдяки своїй прогресивній ідеології та активній участі в управлінні країною. Її вплив відчувається як у соціальній сфері, так і в економічних реформах.

Партія «Ліві» (Nowa Lewica) є однією з ключових лівих політичних сил у Польщі, що виникла в результаті об'єднання кількох лівих партій у 2020 році. Вона позиціонує себе в соціал-демократичному спектрі і прагне представляти інтереси широких верств населення, зокрема робітників, молоді та соціально вразливих груп.

Ідеологія партії «Ліві» базується на соціал-демократичних засадах і включає:

- Соціальна справедливість: Партія виступає за зменшення соціальної нерівності та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.
- Права людини: «Ліві» акцентують увагу на захисті прав людини та підтримці меншин, включаючи ЛГБТ+ спільноту.
- Екологічна відповідальність: Партія підтримує екологічні ініціативи та стратегії сталого розвитку для боротьби зі змінами клімату.
- Протидія неолибералізму: «Ліві» виступають проти неолиберальних реформ, які, на їхню думку, призводять до соціальної нерівності та погіршення умов життя.
- Партія використовує риторику, що акцентує на необхідності соціальних реформ і захисту прав працівників. Вона часто критикує правлячу партію «Право і справедливість» (PiS) за її політику, яка, на думку «Лівих», не відповідає потребам суспільства [18].

"Ліві" мають чітку організаційну структуру:

- Голова партії: Лідером партії є Влодзімеж Цімошевич, який відіграє важливу роль у формуванні політичного курсу.
- Національний конгрес: Вищий орган партії, що складається з делегатів з усіх регіонів Польщі.

- Регіональні організації: Кожне воєводство має свою організацію, що відповідає за діяльність партії на місцевому рівні.

Партія активно залучає молодь і соціально активних громадян до своїх лав, що свідчить про високий рівень громадянської активності серед прихильників.

З моменту свого заснування «Ліві» стали важливою частиною польської політичної системи:

- Парламентські вибори: На парламентських виборах у 2023 році партія отримала близько 8% голосів, що дозволило їй потрапити до Сейму.
- Соціальні програми: Партія пропонує широкий спектр соціальних програм, спрямованих на покращення життя громадян, зокрема в сферах охорони здоров'я та освіти [18].

«Ліві» активно працюють над формуванням позитивного іміджу лівих ідей у Польщі:

- Захист прав меншин: Партія підтримує різноманітні кампанії за права ЛГБТ+ спільноти та інших меншин.
- Екологічна активність: Участь у екологічних акціях і кампаніях підвищує обізнаність про проблеми зміни клімату серед населення.

Незважаючи на успіхи, «Ліві» піддаються критиці:

- Обмежена популярність: Партія стикається з труднощами в залученні широкої аудиторії через конкуренцію з іншими лівими силами.
- Внутрішні розбіжності: Існують певні розбіжності між різними фракціями всередині партії щодо стратегій і пріоритетів.

Партія «Ліві» відіграє важливу роль у сучасній польській політиці завдяки своїй прогресивній ідеології та активній участі в управлінні країною. Її вплив відчувається як у соціальній сфері, так і в економічних реформах.

Партія «Конфедерація» (Konfederacja) є правою політичною силою в Польщі, яка була заснована у 2018 році. Вона об'єднує кілька ультраправих груп і партій, включаючи «Національний рух» та «Нова надія». Партія

відзначається своєю антиукраїнською риторикою, євроскептицизмом і консервативними цінностями.

Ідеологія «Конфедерації» базується на кількох ключових принципах:

- Націоналізм: Партія акцентує увагу на польських національних інтересах і традиціях, виступаючи за збереження культурної ідентичності.
- Антиєвропейський курс: «Конфедерація» виступає проти поглибленої інтеграції Польщі в Європейський Союз і критикує брюссельські бюрократичні рішення.
- Антиімміграційна риторика: Партія виступає за жорсткі заходи щодо нелегальної імміграції та проти прийому біженців.
- Соціальний консерватизм: «Конфедерація» підтримує традиційні сімейні цінності та виступає проти легалізації абортів і одностатевих шлюбів [14].

Партія часто використовує риторiku, що акцентує на загрозах з боку іммігрантів і необхідності захисту польської культури. Лідери «Конфедерації», такі як Гжегож Браун та Януш Корвін-Мікке, відомі своїми провокаційними висловлюваннями та критикою урядів, які підтримують імміграцію.

«Конфедерація» має чітку організаційну структуру:

- Голова партії: Лідером партії є Гжегож Браун, який активно просуває її ідеї в медіа та політичному житті.
- Національна рада: Вищий орган управління партією, що складається з представників різних фракцій.
- Регіональні осередки: Кожне воєводство має свою організацію, що відповідає за діяльність партії на місцевому рівні [14].

Партія активно залучає нових членів, особливо молодь, яка підтримує її ультраправі погляди. Це свідчить про зростаючу популярність партії серед певних верств населення.

«Конфедерація» стала важливою частиною польського політичного ландшафту:

- Парламентські вибори: На останніх виборах партія отримала близько 7% голосів, що дозволило їй зайняти місце в Сеймі.
- Соціальні програми: Хоча партія не має значної соціальної програми, вона активно просуває свої погляди через медіа та публічні акції.

Партія «Конфедерація» активно працює над формуванням суспільної думки:

- Антиукраїнська риторика: Партія відома своєю критикою України і підтримкою блокування кордонів для українських біженців [1].
- Екологічна позиція: Хоча екологічні питання не є пріоритетом для «Конфедерації», вона підтримує традиційні сільськогосподарські практики.

Незважаючи на успіхи, «Конфедерація» піддається значній критиці:

- Антиукраїнська риторика: Критики стверджують, що така позиція шкодить польсько-українським відносинам і може призвести до ізоляції Польщі в міжнародному контексті.
- Внутрішні розбіжності: Усередині партії існують різні фракції з різними поглядами на стратегію та політику.

Партія «Конфедерація» відіграє важливу роль у сучасній польській політиці завдяки своїй ультраправій ідеології та активній участі в управлінні країною.

Однією з ключових особливостей взаємодії партій у Польщі є поляризація суспільства. Вибори 2023 року показали, що розрив між основними конкурентами, такими як PiS і PO, не перевищує 6%. Це свідчить про те, що польське суспільство розділене на два табори з різними поглядами на важливі питання, такі як підтримка України, міграційна політика та соціальні реформи [16, 9].

В умовах поляризації партії часто формують коаліції для досягнення своїх політичних цілей. Наприклад, «Громадянська платформа» уклала

неформальну угоду з іншими опозиційними партіями для можливого формування коаліції після виборів. Такі коаліції можуть включати як ліві сили («Ліві»), так і центристські («Третя дорога») [16, 2]. Це створює динамічну політичну атмосферу, де партії повинні шукати компроміси для досягнення спільних цілей.

Партії також конкурують за голоси виборців, що може призводити до напруженості між ними. Наприклад, «Конфедерація» і PiS борються за підтримку правих виборців, що може ускладнити формування коаліцій між цими силами [9]. Водночас «Третя дорога» намагається залучити голоси як зліва, так і справа, пропонуючи помірковані рішення.

Основні теми для дебатів між партіями включають:

- Судова реформа: PiS проводить реформи судової системи, які викликають критику з боку опозиції.
- Політика щодо України: Партії мають різні погляди на підтримку України у війні з Росією. Наприклад, «Ліві» активно підтримують військову допомогу Україні, тоді як «Конфедерація» виступає проти [16, 9].
- Міграційна політика: Партії також мають різні підходи до імміграції та прийому біженців, що є важливим питанням у контексті європейської політики [16].

Взаємодія між політичними партіями в Польщі визначається поляризацією суспільства, конкуренцією за електорат та необхідністю формування коаліцій для досягнення спільних цілей. Кожна з основних партій має свої унікальні ідеології та стратегії, що впливають на їхню взаємодію в рамках політичної системи. Успішність або невдача цих взаємодій буде визначати майбутнє польської політики та її відносини з міжнародною спільнотою.

Партійна система Польщі має значний вплив на парламентську та урядову діяльність, формуючи політичний ландшафт країни. Основні аспекти

цього впливу можна розглянути через призму структури партій, їхніх ідеологій, а також механізмів взаємодії між ними.

Як ми вже визначили партійна система Польщі характеризується наявністю кількох основних політичних сил, серед яких домінують «Право і справедливість» (PiS) та «Громадянська платформа» (PO). Вони формують двопартійну систему, де інші партії, такі як «Конфедерація», «Третя дорога» та «Ліві» (Nowa Lewica), виконують роль меншості, але все ж можуть впливати на законодавчий процес через коаліції або підтримку певних ініціатив.

Партійна система визначає, як формуються уряди. У Польщі часто виникають коаліційні уряди, оскільки жодна партія не здатна отримати абсолютну більшість у Сеймі. Це призводить до необхідності переговорів між партіями для створення стабільної коаліції. Наприклад, після виборів 2019 року «Громадянська платформа» та «Ліві» могли об'єднатися для створення опозиційного блоку проти правлячої PiS.

Партії впливають на законодавчий процес через свої програми та пріоритети. Наприклад, PiS реалізує консервативні соціальні реформи, тоді як PO та інші ліві сили виступають за соціальні права та екологічні ініціативи. Конкуренція між цими партіями може призводити до затримок у прийнятті законів або до компромісних рішень [2].

Партійна система також визначає напрямок державної політики. Наприклад, під керівництвом PiS Польща проводить агресивну політику щодо імміграції та соціальних програм, що відрізняється від підходів попередніх урядів. Це впливає на внутрішню політику, економічні рішення і зовнішню політику країни.

Партії також взаємодіють з іншими державними інститутами, такими як президентська адміністрація та судова система. Президент Польщі має можливість формувати уряд і накладати вето на законопроекти, що робить його важливим гравцем у політичному процесі. Наприклад, якщо президент представляє інтереси PiS, це може спростити реалізацію їхньої програми.

Соціально-політичні фактори також відіграють важливу роль у формуванні партійної системи та її впливу на парламентську діяльність. Виборці часто змінюють свої уподобання в межах одного-двох виборчих циклів, що свідчить про нестабільність партійної системи і може призвести до зміни урядів.

Партійна система Польщі має значний вплив на парламентську та урядову діяльність через свою структуру, механізми взаємодії між партіями та соціально-політичні чинники. Цей вплив проявляється в формуванні коаліцій, законодавчому процесі та визначенні державної політики, що робить партії ключовими акторами в політичному житті країни.

Партійна система Польщі зазнала значних змін у останні роки, особливо після парламентських виборів 15 жовтня 2023 року, які призвели до формування нової коаліційної влади під керівництвом «Громадянської платформи» на чолі з Дональдом Туском [4]. Ці зміни відображають як тенденції, так і виклики, з якими стикається політична система країни.

Тенденції

1. Зміна політичного ландшафту: Перемога «Громадянської платформи» та її союзників на виборах 2023 року свідчить про бажання виборців до змін після восьми років правління «Права і справедливості» (PiS). Це вказує на зростаючу політичну активність і бажання громадян повернутися до демократичних цінностей.

2. Посилення коаліційних угод: Формування коаліції з різних партій («Громадянська платформа», «Третя дорога», «Ліві») демонструє готовність політичних сил до співпраці для досягнення спільних цілей. Це може сприяти більшій стабільності в уряді, але також може призвести до внутрішніх конфліктів через різні ідеології та програми.

3. Зростання підтримки лівих і центристських партій: Вибори показали, що ліві та центристські партії здатні об'єднуватися для протистояння

правим силам. Це може свідчити про зміну настроїв у суспільстві, де все більше людей підтримують соціальні реформи та права меншин.

4. Активізація молоді: Висока явка виборців (понад 74%) на парламентських виборах свідчить про зростаючу активність молодого покоління, яке прагне впливати на політичний процес. Молодь все частіше стає рушійною силою змін у суспільстві.

Виклики

1. Поляризація суспільства: Незважаючи на перемогу опозиційних сил, Польща залишається розділеною між прихильниками PiS і новою коаліцією. Це може ускладнити прийняття рішень у парламенті та призвести до політичної нестабільності.

2. Конфлікти всередині коаліції: Різні ідеології партій у новій коаліції можуть призвести до конфліктів і труднощів у реалізації спільних програм. Наприклад, розбіжності між лібералами та лівими щодо соціальних питань можуть заважати ефективній роботі уряду.

3. Виклики економічного характеру: Новий уряд зіткнеться з необхідністю виконання соціальних обіцянок в умовах економічної нестабільності. Економічні проблеми можуть підточити підтримку коаліції серед виборців.

4. Проблеми з міжнародними відносинами: Зростаюча напруга у відносинах з Україною через контроверсійні заяви представників уряду може вплинути на зовнішню політику Польщі й її роль у регіональних питаннях безпеки.

Партійна система Польщі перебуває в стадії трансформації, що супроводжується як позитивними тенденціями, так і серйозними викликами. Зміни в політичному ландшафті відкривають нові можливості для розвитку демократії, але також ставлять перед новим урядом складні завдання щодо забезпечення стабільності та ефективності управління. Успіх нової коаліції

залежатиме від здатності її членів знаходити компроміси та працювати разом для досягнення спільних цілей в умовах зростаючої поляризації суспільства.

Таким чином, розвиток партійної системи Польщі після 1989 року досяг значного етапу у своєму становленні, зокрема через формування багатопартійної системи, що активно відображає політичні та соціальні процеси в країні. У сучасному політичному ландшафті Польщі ключові партії, зокрема «Право і справедливість» (PiS), «Громадянська платформа» (PO), «Третя дорога», Польська селянська партія (PSL), «Лівиця» та «Конфедерація», мають вплив на формування урядових коаліцій та загальний політичний курс країни.

Ідеологічна та організаційна структура партій визначає їх роль у польському політичному процесі. Партії, зокрема PiS та PO, знаходяться в центрі політичних суперечок, що виражається в їхніх різних підходах до економічної, соціальної політики та європейської інтеграції. Різноманіття ідеологічних орієнтацій відображає відмінності у поглядах на національні пріоритети, що часто призводить до політичної поляризації.

Поляризація є однією з найбільших проблем сучасної партійної системи Польщі, оскільки вона створює труднощі у пошуку консенсусу між основними політичними силами. Це, у свою чергу, може ускладнювати процеси прийняття рішень та формування стабільних урядів, підриваючи рівень довіри громадян до політичних інститутів.

Популістські настрої, зокрема з боку партій, як PiS та "Конфедерація", є ще одним викликом для польської політики, оскільки вони сприяють зростанню соціальної напруги і розподілу національної політики на дві великі протилежні сили. Це може призвести до зростання політичної нестабільності, що є загрозою для демократичних процесів у країні.

З іншого боку, європейська інтеграція та міжнародні відносини стали важливими чинниками, які впливають на партійну систему Польщі. Це, зокрема, позначається на зовнішньоекономічній політиці та відносинах із ЄС.

З одного боку, Польща прагне зберегти своє місце в європейському контексті, а з іншого — політичні партії мають різні позиції щодо глибини інтеграції з ЄС.

Загалом, сучасний стан партійної системи Польщі характеризується як процесами стабілізації, так і суттєвими викликами. Важливими питаннями є збереження стабільності політичних інститутів, зниження рівня поляризації та покращення довіри громадян до політичних партій. Проте, за умов адаптації до змін у політичному ландшафті та гнучкості політичних сил, Польща може ефективно реагувати на ці виклики та зберегти демократичні досягнення.

ВИСНОВКИ

Актуальність теми дослідження партійної системи Польщі обумовлена її важливою роллю в розвитку демократичних процесів після переходу від комуністичного режиму. Вивчення еволюції партійної системи дозволяє краще зрозуміти політичні зміни, що відбуваються в країні, та їх вплив на внутрішню та зовнішню політику. Оскільки польська партійна система переживає періоди нестабільності та поляризації, аналіз її розвитку є важливим для прогнозування політичних трендів та формування ефективної урядової діяльності.

У роботі розглянуто теоретико-методологічні засади аналізу партійних систем, що слугують основою для подальшого дослідження. Визначено партійну систему як сукупність відносин між політичними партіями, що формуються в контексті інституцій та соціальних умов країни. Окреслено класифікації партійних систем, від класичних до сучасних, які враховують не лише кількість партій, але й їхній розмір, ідеологічну позицію та коаліційну здатність. Також було розглянуто методологічні підходи до аналізу партійних систем, серед яких інституційний, структурно-функціональний та порівняльний аналіз. Особливу увагу приділено партійним системам посткомуністичних країн, для яких характерна фрагментація, нестабільність та слабка інституціоналізація партій. Виявлено, що ці системи проходять перехід від атомізованої багатопартійності до стабільніших форм, зважаючи на вплив авторитарної спадщини, соціально-економічні зміни та роль міжнародних інституцій.

Дослідження еволюції партійної системи Польщі з 1989 року до сьогодення виявляє важливі зміни, які відбулися в політичній системі країни. Розглянуті етапи її розвитку показують, що Польща пройшла складний процес

трансформації від комуністичного режиму до багатопартійної демократичної системи. Метою роботи було всебічно вивчити ці етапи, проаналізувати ключові політичні сили та їх вплив на формування сучасного політичного ландшафту, а також оцінити сучасні тенденції та виклики в партійній системі.

Початковий етап після 1989 року характеризувався значними змінами, спричиненими переходом від авторитарного до демократичного режиму. Відновлення багатопартійної системи та лібералізація політичних процесів стали основними рушійними силами трансформації. Зокрема, введення нових політичних та виборчих законів, створення багатопартійних коаліцій, активне залучення громадянського суспільства сприяли розвитку політичної конкуренції. До 1997 року, коли була прийнята нова Конституція, партійна система Польщі поступово ставала більш стабільною. Конституція 1997 року встановила правову основу для роботи політичних партій, забезпечивши чітке розмежування повноважень та функцій державних органів, що сприяло нормалізації політичного процесу.

Основні політичні партії Польщі на сьогоднішній день мають різні ідеологічні орієнтації, що відображають політичну та соціальну поляризацію в країні. Серед найбільших політичних сил варто відзначити «Право і справедливість» (PiS), яке займає правоконсервативну і націоналістичну позицію, орієнтуючись на соціальні та економічні реформи, що відповідають інтересам традиційної польської родини та національних цінностей.

«Громадянська платформа» (PO), з іншого боку, є ліберальною партією, орієнтованою на європейські цінності, ринкову економіку та просування демократії в межах ЄС. Протягом останніх років ця партія виступає в ролі головного опонента PiS, намагаючись протистояти консервативному повороту.

«Лівиця», до складу якої входять соціал-демократичні партії, орієнтована на захист прав трудящих та соціальні реформи, що ставить її в опозицію до правих і центристських сил. Водночас «Конфедерація»,

популістична коаліція, об'єднує праві екстремістські партії, які виступають проти ліберальних і європейських цінностей.

Поляризація політичних сил у Польщі є однією з основних характеристик сучасної партійної системи. На сьогоднішній день країна перебуває в умовах чіткої ідеологічної боротьби між правими і лівими силами, зокрема між PiS і PO. Цей процес створює певну напругу в суспільстві, оскільки політична боротьба переходить у відкрите протистояння, яке часто не зводиться лише до дискусій з ідеологічних питань, а набуває рис соціальної конфронтації. Це, в свою чергу, ускладнює процес формування стабільних урядів і відповідних коаліцій, що веде до частих політичних криз. Для ефективного управління країною політичні сили мають шукати компроміси, але поляризація значно ускладнює досягнення цього.

Зростання популістських настроїв є ще одним важливим аспектом, який має суттєвий вплив на польську політику. Партії, такі як PiS та «Конфедерація», активно використовують популістські риторики для залучення електорату. Вони зосереджуються на критиці еліт, зовнішнього втручання (особливо з боку ЄС), а також пропонують прості рішення для складних соціально-економічних проблем.

Такий підхід має серйозні наслідки для політичного процесу, оскільки популізм зазвичай не сприяє конструктивному діалогу між політичними силами і може призводити до соціальних розколів та погіршення міждержавних відносин.

Європейська інтеграція залишається важливим фактором впливу на партійну систему Польщі. Членство Польщі в Європейському Союзі значною мірою визначає зовнішню політику держави, що відображається на позиціях політичних партій. Наприклад, PiS, незважаючи на свою євроскептичну риторику, у багатьох аспектах орієнтована на співпрацю з ЄС, зокрема в економічній сфері. Однак партія неодноразово вступала в конфлікти з

європейськими інститутами через питання прав людини та демократичних стандартів.

Інші партії, такі як РО, активно підтримують європейську інтеграцію, наголошуючи на важливості збереження ЄС як головної опори для розвитку Польщі. Цей розподіл позицій серед партій має значний вплив на внутрішньополітичну ситуацію в країні та на її відносини з Європейським Союзом.

Незважаючи на певну стабільність, партійна система Польщі стикається з проблемами довіри до політичних інститутів. Поляризація та конфлікти між основними партіями часто призводять до низької підтримки політичної системи серед громадян, що впливає на стабільність. Проблеми з корупцією, управлінськими рішеннями та економічною нерівністю також сприяють загостренню цих проблем.

Висока ступінь політичної конкуренції та відсутність достатнього діалогу між основними політичними силами також негативно впливає на довіру до політичних інститутів.

Таким чином, партійна система Польщі є складною і динамічною, з багатьма важливими аспектами, які потребують уваги для забезпечення її стабільності та розвитку. Підвищена поляризація, зростання популізму та зовнішні впливи, такі як європейська інтеграція, є основними чинниками, які визначають сучасний стан партійної системи Польщі. Тільки шляхом діалогу, компромісу та узгодження інтересів різних політичних сил Польща може подолати ці виклики та забезпечити сталий розвиток демократичної політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антиукраїнська польська партія виступила проти вступу України в ЄС URL: https://ipress.ua/news/antyukrainska_polska_partiya_vystupyla_protu_vstupu_ukrainy_v_ues_350047.html (Дата звернення 04.11.2024).
2. Бакалець К. Трансформація партійної системи Республіки Польща на сучасному етапі. ДУХ І ЛІТЕРА. 2012. № 23. С. 152–174.
3. Гайданка Є. І. Плюралізація партійної системи Польської Республіки: передумови та етапи становлення. Грані. 2014. № 5 (109). С. 157–161.
4. Глуховський М. Опозиція святкує перемогу у Польщі. Чого тепер чекати Україні URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/opozitsija-svjatkuje-peremozhu-u-polshchi-choho-teper-chekati-ukrajini-962574.html> (Дата звернення 04.11.2024).
5. Громадянська коаліція (Koalicja Obywatelska) Офіційний сайт URL: <https://koalicjaobywatelska.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
6. Громадянська платформа (PO) Офіційний сайт URL: <https://platforma.org.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
7. Дейвикс К. Популізм URL: <http://gefter.ru/archive/6800> (Дата звернення 04.11.2024).
8. Довгань К. Вибори в Польщі та фактор України: що кандидати в президенти говорять про війну і Росію URL: https://24tv.ua/vibori-prezidenta-polshhi-2025-kandidati-opituvannya-hto-taki_n2694482 (Дата звернення 04.11.2024).
9. Ерман Г., Громлюк І. Вибори у Польщі: як і чому поляки обирають між дружбою та чварами з Україною URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72jv7jzepro> (Дата звернення 04.11.2024).

10. Желіховський С. Поразка українофобів: як польська «Конфедерація» розвалюється після виборів URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/27/7172292/> (Дата звернення 04.11.2024).
11. Желіховський С., Панченко Ю. Зміни не на користь Україні: як перший рік нової влади «перезавантажив» Польщу URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/10/18/7196485/> (Дата звернення 04.11.2024).
12. Задорожний І. Еволюція партійної системи Польщі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2009. Вип. 13. С. 92–98.
13. Задорожний І. Трансформація політичної системи Польщі в умовах переходу до демократії. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8134/1/%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%A1%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%98%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%AC%D0%A9%D0%86.pdf> (Дата звернення 04.11.2024).
14. Конфедерація свободи і незалежності (Konfederacja) Офіційний сайт URL: <https://konfederacja.com> (Дата звернення 04.11.2024).
15. Кукуруз О. Парламентська більшість та опозиція в Сеймі Республіки Польща URL: <http://www.politik.org.ua> (Дата звернення 04.11.2024).
16. Куренкова О. Кордони між країнами, партіями та людьми. Як парламентські вибори можуть змінити Польщу та її відносини з Україною URL: <https://suspilne.media/591905-kordoni-miz-krainami-partiami-ta-ludmi-ak-parlamentski-vibori-mozut-zminiti-polsu-ta-ii-vidnosini-z-ukrainou/> (Дата звернення 04.11.2024).

17. Лаклау Э. О популизме. 2005. URL: <http://streetuniver.narod.ru/Laklau.doc> (Дата звернення 04.11.2024).
18. Ліві (Nowa Lewica) Офіційний сайт URL: <https://nowalewica.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
19. Лопата М. Політичні преференції на виборах до сейму в Малопольському і Підкарпатському воєводствах у порівнянні. Гуманітарні візії. Вип 3 (2). 2017. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2018/mar/8976/dokument15.pdf> (Дата звернення 04.11.2024).
20. Павлюк О. Колишня партія влади Польщі об'єдналась із експартнером по коаліції URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/10/12/7196101/> (Дата звернення 04.11.2024).
21. Панченко Ю. Польща втрачає монобільшість: якою буде нова коаліція і що це означатиме для України URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/10/7171035/> (Дата звернення 04.11.2024).
22. Партія «Разом» (Razem) Офіційний сайт URL: <https://razem.info.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
23. Партія Третя дорога Офіційний сайт URL: <https://trzeciadroga.org/> (Дата звернення 04.11.2024).
24. Партія розвитку (PR) Офіційний сайт URL: <https://partiarozwoju.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
25. Польська селянська партія (PSL) Офіційний сайт URL: <https://psl.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
26. Право і справедливість (PiS) Офіційний сайт URL: <https://pis.org.pl> (Дата звернення 04.11.2024).
27. Приходько Є. Вибори–1989. Польський шлях до свободи <https://novapolshcha.pl/article/vibori-1989-polskii-shlyakh-do-svobodi/>

28. Радченко Г. Великий гайд новим урядом Польщі на чолі з Дональдом Туском від Геннадія Радченка URL: <https://forbes.ua/svit/velikiy-rozbir-novogo-uryadu-polshchi-na-choli-z-donaldom-tuskom-vid-gennadiya-radchenka-19122023-18007> (Дата звернення 04.11.2024).
29. Рибачок С. Л. Взаємодія виборчої та партійної систем у Республіці Польща. Політикус: наук. журн. 2017. Вип. 1. С. 122–129.
30. «Рівно опівдні 4 червня 1989 року»: Як перші демократичні вибори в Польщі змінили Європу URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2714494-rivno-opivdni-4-cervna-1989-roku-ak-persi-democraticni-vibori-v-polsi-zminili-evropu.html> (Дата звернення 04.11.2024).
31. Савицький Ю. 1989: Чому польській «Солідарності» вдалося повалити комунізм? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-polskij-solidarnosti-vdalosia-rovalyty-komunizm/30163237.html> (Дата звернення 04.11.2024).
32. Савицький Ю. Як комуністичний режим «ламав хребет польському суспільству» і не зламав URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27224439.html> (Дата звернення 04.11.2024).
33. Сурніна-Далекорей О.А. Особливості політичної участі громадян Польщі URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/19/6.pdf> (Дата звернення 04.11.2024).
34. Українізація Польщі, або як російська пропаганда створює недовіру поляків до українців URL: <https://rayon.in.ua/news/596054-ukrainizatsiya-polshchi-abo-yak-rosiyska-propaganda-stvoryue-nedoviru-polyakiv-do-ukraintsiv> (Дата звернення 04.11.2024).
35. Шваб Л. П. Польская социалистическая партия в политической системе Польши в 1944–1947 гг. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/400/1/history.pdf> (Дата звернення 04.11.2024).

36. 30 lat temu powstało Porozumienie Centrum. Jedna z najważniejszych partii politycznych w historii Polski po 1989 r. W polityce. URL: <https://wpolityce.pl/historia/499836-30-lat-temu-powstalo-porozumienie-centrum> (Дата звернення 04.11.2024)
37. Alberski R. Wybory prezydenckie w Polsce 1989–2000 i ich funkcje polityczne. *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej* / red. A. Antoszewski. Wrocław: Wyd-wo Un-tu Wrocławskiego, 2002. 234 s.
38. Antoszewski A. System polityczny RP. Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 2012. 320 s.
39. Antoszewski A. Transformacja polskiego systemu partyjnego po 2005 roku. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*. 2008. № 19. S. 14.
40. Baka W. Economic Ideas of the «Round Table» After Fifteen Years. Lessons for the Future // *Transformation, Integration and Globalization Economic Research at the Leon Kozminski Academy of Entrepreneurship and Management*. Warszawa. 2004. № 54
41. Bell J. Populism and elitism: Politics in the Age of Equality. Washington : D.C.: Regnery, 1992. 202 p.
42. Dudek A. Historia polityczna Polski 1989–2015. Kraków: Znak, 2016. 720 s.
43. Dudek A. Historia polityczna Polski 1989–2012. Kraków: Znak, 2013. 672 s
44. Duverger M. Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State. London: Methuen. 1954. 439 p.
45. Flis J., Kwiatkowska A. Polski system partyjny – idee i identyfikacje. *Zmierzch demokracji liberalnej* / red. K. A. Wojtaszczyk, P. Stawarz, J. Wiśniewska-Grzelak. Warszawa: In-t Europeistyki Un-tu Warszawskiego, 2018. S. 587–606.
46. Golosov G. Party system classification: A methodological inquiry. *Party Politics*. 2011. Vol. 17. P. 539–560.
47. Kolodko G. W. From Shock to Therapy. Political Economy of Postsocialist Transformation. Oxford – New York : Oxford University Press. 2000

48. Kurek-Bąk J. Transformacja polskiego systemu partyjnego po 1989 roku. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*. 2013. № 10. S. 53–82.
49. Lipset S. *Political Man the Social basis of politics*. New York : Doubleday Anchor, 1960. 442 p.
50. Mair P. *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press, 1997. 260 p.
51. Mair P. Party systems and alternation in government, 1950–2000: innovation and institutionalization. *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties* / eds. S. Gloppen, L.Rakner. Fagbokforlaget; Bergen: Sage, 2007. P. 135–153.
52. Marcinkiewicz K., Stegmaier M. Parliamentary election in Poland, October 2015. *Electoral studies*. 2016. Vol. 41. P. 221– 224.
53. Paszkiewicz K. A. *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. 256 s.
54. Platforma Obywatelska. Historia i kolejne rządy. Wprost. URL: <https://www.wprost.pl/tematy/10127348/platforma-obywatelska.html>. (Дата звернення 04.11.2024)
55. Prawo i Sprawiedliwość. Historia i kolejne rządy. Wprost. URL: <https://www.wprost.pl/tematy/10124552/prawo-i-sprawiedliwosc.html> (Дата звернення 04.11.2024)
56. Raport PiS o stanie państwa. Dokument został przyjęty uchwałą Rady Politycznej Prawa i Sprawiedliwości w styczniu 2011. News week. URL: <https://www.newsweek.pl/polska/raport-o-stanie-rzeczypospolitej> (Дата звернення 04.11.2024)
57. Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 370 p.
58. Siaroff A. *A Typology of Contemporary Party Systems*. Paper Presented at the 20th World Congress of the International Political Science Association,

- (Fukuoka, Japan, 9–13 July 2006). URL: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_5213.pdf. (Дата звернення 04.11.2024).
59. Siaroff A. *Comparative European Party Systems: An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945*. New York; London: Taylor and Francis, 2000. 484 p.
 60. Sieklucki D. System partyjny Polski. Systemy partyjne państw Unii Europejskiej / red. B. Kosowska-Gąstoł. Kraków: Wyd-wo Un-tu Jagiellońskiego, 2010. S. 259–266.
 61. Sieklucki D. Wybory 2005 i 2007 roku a partie lewicy na polskiej scenie politycznej. *Politeja*. 2009. № 2 (12). S. 92–93.
 62. Sieklucki D. Wybory 2015 roku w Polsce – analiza z perspektywy ewolucji systemu partyjnego. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*. 2018. № 57. S. 20–34.
 63. Sieklucki D. Wzorce rywalizacji politycznej w kampaniach wyborczych 2015 r. *Oblicza kampanii wyborczych 2015* / red. M. Kułakowska, P. Borowiec, P. Ścigaj. Kraków: Wyd-wo Un-tu Jagiellońskiego, 2016. S. 290–301.
 64. Sieklucki D. Wzorce rywalizacji politycznej w kampaniach wyborczych 2015 r. *Oblicza kampanii wyborczych 2015* / red. M. Kułakowska, P. Borowiec, P. Ścigaj. Kraków: Wyd-wo Un-tu Jagiellońskiego, 2016. S. 290–301.
 65. Sielski J. Ewolucja polskiego systemu partyjnego. *Partie i ugrupowania parlamentarne III Rzeczypospolitej* / red. K. Kowalczyk, J. Sielski. Toruń: Dom Wydawniczy DUET, 2006. S. 11–23.
 66. Szczepański D. Geneza powstania partii politycznej na przykładzie kongresu liberalno-demokratycznego (1983–1990). *Polityka i Społeczeństwo*. 2009. № 6. S. 103–112.
 67. Szymanik G. Partia Razem. Co zrobią z 14-milionową dotacją? *Gazeta Wyborcza* od 05.11.2015. URL: <https://wyborcza.pl/duzyformat/1,127290,19135894,partia-razem-co-zrobia-z-14-milionowa-dotacja.html?disableRedirects=true>

68. Tomczak Ł. Sojusz Lewicy Demokratycznej – od koalicji do partii, od rządu do opozycji. Partie i ugrupowania parlamentarne III RP / red. K. Kowalczyk, J. Sielski. Toruń: Dom wydawniczy DUET, 2006. S. 58–95.
69. Tomczak, Ł. Polskie partie socjaldemokratyczne w latach 1990–1997. Rozprawy i Studia. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński. 2003. T. 452. S. 160 – 181.
70. Tranfaglia N. Crisi della repubblica e ascesa del capo carismatico, Democrazia e diritto / N. Tranfaglia. – Roma, 2010. – Fasc. 3. – PP. 170–176.
71. Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 130). ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000130> (Дата звернення 04.11.2024).
72. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970980604> (Дата звернення 04.11.2024).
73. Ware A. Political Parties and Party Systems. Oxford: Oxford University Press. Handbook, 1996. 456 p.
74. Winclawska M. Unia Wolności: partia polityczna w okresie transformacji. Warszawa: Wyd-wo Naukowe Scholar. 2010. 274 s.
75. Wolinetz S. B. Party Systems and Party System Types. Handbook of Party Politics / eds. R. S. Katz, W. Crotty. London: Sage Publications, 2006. P. 53.
76. Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 2015 URL: http://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm/0/1 (Дата звернення 04.11.2024)
77. Zakrzewski M. Strategia niepodległości. Zarys myśli politycznej Leszka Moczulskiego w latach 1979–1989. Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności. IPN. Kraków, 2011. S. 58–59.

78. Załuska W. Federacja to pułapka. Rozmowa z Kazimierzem M. Ujazdowskim. Gazeta Wyborcza. 1997. № 269. P. 6.
79. Zuba K. Polska scena polityczna: ciągłość i zmiana. Warszawa: Kancelaria Sejmu. Wyd-wo Sejmowe. 2012. 362 s.